

Неллі Хотолбіна
Львів-Кембридж

Оксиденталізм: Захід очима Сходу

Світ з давніх часів поділявся на частини (наприклад, у давніх греків – на цивілізацію та варварів), і це не змінилось на протязі тисячоліть, зазнавали змін тільки кордони, по яких пролягає ця уявна межа. Ми досі ділимо світ на “своїх” та “чужих”, що допомагає власній ідентифікації¹. В наш час засоби масової інформації часто користуються дихотомією “Захід VS Схід”, але ми рідко замислюємося, що саме це означає, та звідки з'явилося таке протиставлення.

Існують різні ідейні конструкти поділу простору на “своїх” та “чужих”, стереотипні уявлення про ту чи іншу територію — від локального географічного регіону до частини світу або суспільства. В українському інтелектуальному середовищі набули поширення концепції, що описують тип світогляду людей, а серед них: орієнталізм Едварда Саїда², балканізм Марії Тодорової³ та східно-європейський орієнталізм Ларі Вульфа⁴.

В першому випадку розуміється поблажливе та романтичне ставлення Заходу до культур Сходу, в якому останні зображуються як недорозвинені та статичні — на протигагу Заходу, який змальований високорозвиненим, раціональним та вищим (прихильники цієї ідеї розширюють географічні межі орієнталістичного погляду на Схід). Друга теорія описує систему уявлень про географічний регіон, що реально існує в просторі, але був наділений вигаданими атрибутами і традиційно асоціюється з війною, хаосом, а також протиставляється цивілізованій Європі. Дослідження Ларі Вульфа аналізує уявлення про Східну Європу в епоху Просвітництва, а інша праця — “ідею Галичини” в Габсбурській монархії. “Орієнталізм” Ед. Саїда та ідеї Л. Вульфа користуються популярністю в Україні через наявність перекладу; “балканізм”

---

¹ *Neumann I.* Uses of the Other. The 'East' in European Identity Formation. Minneapolis, 1998.

² *Said Edward.* Orientalism. US, Vintage Books. 1978 / Укр. переклад: *Саїд Е.* Орієнталізм. К., 2001. 511 с.

³ *Todorova Maria.* Imagining the Balkans. New York, 1997.

⁴ *Wolff. Larry.* The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture. Stanford, 2010; *Вулф Л.* Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва. / Пер. з англ. С. Біленького. К., 2009.

М. Тодорової не є таким поширеним (книгу не було перекладено), тим не менш існують загальні огляди її ідей.

Але на противагу цим теоріям ми докладно зупинимось на іншому, невідомому для українського історичного середовища дискурсі, яким є оксиденталізм. Вивчення цього напрямку в сучасній науці ще не має такого розмаху та популярності, як дослідження орієнталізму⁵. Саме тому варто звернути увагу на визначення цієї концепції, яка може мати важливе значення для майбутніх історичних досліджень. Актуальність цього дискурсу полягає у сучасному геополітичному становищі України, котра розділена між Сходом і Заходом⁶.

Розвиток такого напрямку, як оксиденталізм, має на меті аналізувати зворотній зв'язок — тобто висвітлити погляд на Захід “зі сторони”. Як теорія “оксиденталізм” походить з культурної антропології, що чутлива до змін в окремо взятих спільнотах. Тим не менш, сучасне використання цього поняття демонструє його існування на перетині багатьох суспільних наук. У цій статті визначення терміну ґрунтується на працях Джеймса Карієра⁷, Авіша Маргаліта та Ієна Буруми⁸.

Ми хочемо продемонструвати, що визначення оксиденталізму, наведене у згаданих працях, можна використовувати в історичних дослідженнях. А розподіл статті на дві основні частини має на меті відокремити антропологічне значення оксиденталізму кінця ХХ століття та подальше використання цього терміну в ширшому контексті.

*Джеймс Карієр:
антропологічний “оксиденталізм”*

“Коли антропологи бажать розширити горизонти своєї дисципліни, вони часто звертаються до історії, яка досліджує віддалені в часі суспільства; а не до соціології, яка вивчає те, що близьке [нам] в часі та просторі”.

Дж. Карієр⁹

Одне з найважливіших досліджень оксиденталізму — це праця антрополога Джеймса Карієра “Оксиденталізм: Образи Заходу”¹⁰, в якій автор

⁵ Шенк Ф. Ментальні карти: конструювання географічного пространства в Європі // Політична наука. Політичний дискурс: Історія і сучасні дослідження, 2001. с.4-17.

⁶ Шевченко І. Україна між Сходом та Заходом // Нариси з історії культури до початку ХVІІІ століття. Під ред. А. Ясіновського. Львів, 2001.

⁷ Occidentalism: Images of the West. Ed. Carrier James G.. Oxford, 1995. 269 pgs

⁸ Buruma Ian, Margalit Avishai. Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies. Penguin Press. 2004; Buruma Ian. The Origins of Occidentalism. // The Chronicle Review. Vol. 50, Issue 22, Page B10. February 6, 2004; Ian Buruma and Avishai Margalit. Occidentalism. // The New York review of Books. January 17, 2002 / <http://www.nybooks.com/articles/archives/2002/jan/17/occidentalism/?pagination=false>

⁹ Carrier James G. Occidentalism: The World Turned Upside-down // American Ethnologist. 1992. №19. p. 195-212.

зібрав статті про дослідження східної культурної ідентичності, яка формується, зокрема, на власних уявленнях про Захід. Автор зазначає: *“Розділи цієї збірки мають на меті висвітлити існування та суть оксиденталізму для антропологів та звичайних людей західних або інших суспільств”*¹¹. Ці твори репрезентують *“стилізовані образи Заходу”* та *“демонструють важливість оксиденталізму в різні способи”*¹².

Перш за все треба зауважити те, що, зі слів Дж. Карієра, книга Ед. Саїда не аналізує зворотнього зв'язку — того, як Схід уявляє собі Захід, тому автор намагається показати, як само-зображення Заходу створює відповідне сприйняття його іншими культурами, та як діє механізм формування цього типу уяви. Він описує алгоритм створення такого бачення, використовуючи, в тому числі, й академічні тексти західних дослідників, а також акцентує увагу на сильному впливі політичних конфліктів на формування створюваного образу. Появу досліджень учений пов'язує з розвитком теоретичної антропології в ХХ столітті.

Автор дослідження звертає увагу на те, що існують праці які характеризують уявлення Заходу про Схід: *“не варто дивуватись, що схожі [за змістом й методологією] характеристики сучасного Заходу та його суспільства в різних часах і просторових межах, протиставляються вже відомим теоріям, а також є виразною ознакою [сучасних] історії, соціології та антропології. Такий підхід особливо помітний у формальних теоретичних працях, які мають на меті опис того, що саме їх автори сприймають як ключові відмінні риси сучасного Заходу”*¹³.

Поруч зі спробою дати характеристику оксиденталізму Дж. Карієр також робить внесок в аналіз змісту критики орієнталізму як ідеї, що наразі є найбільш популярною. Він наголошує на дихотомії “Схід VS. Захід” та на використанні категорії “іншого” в моделюванні власної ідентичності (в тому числі, на прикладі орієнталізму)¹⁴. Використовуючи цю критику та антропологічні роботи, дослідник виокремлює кілька типів оксиденталізму.

Етно-оксиденталізм — есенціаліська¹⁵ (суттєва) візуалізація Заходу членами іноземних суспільств¹⁶, в яких таке уявлення Заходу акцентує увагу на важливості матеріальних статків (наприклад, грошей) та їх надбанні (на відміну від вільного розподілу між членами суспільства). Посилаючись на

---

¹⁰ *Occidentalism: Images of the West*. Ed. Carrier J. G. Oxford, 1995.

¹¹ *Ibid.* p.11.

¹² *Ibid.* p. 1.

¹³ *Ibid.* p. 3.

¹⁴ *Carrier J. G. Occidentalism: The World Turned Upside-down*. p. 195-212.

¹⁵ Від англ. *“essentialize”* – висловлювати або формулювати щось в надзвичайно важливий та необхідний спосіб, зведення до базового або основного.

¹⁶ *Carrier J. G. Occidentalism: The World Turned Upside-down*. p. 195.

роботи Ніколаса Томаса*, Дж. Карієр пише, що його праці важливі, оскільки він аналізує те, як самоідентифікація іноземної спільноти (“іншого”) розвивається в діалектичній опозиції до їх розуміння західного суспільства, тобто етно-оксиденталізм базується на тому, як “не-західне” суспільство уявляє Захід.

Наступний тип — оксиденталізму автор визначає як есенціалізовану уяву про Захід, що створена самим Заходом. Джерелом для дослідження цього типу оксиденталізму можуть бути *“класичні тексти, що продовжують використовуватись в процесі освіти антропологів, незважаючи на [наявність] дискусії”*¹⁷. Автор продовжує: *“Багато таких текстів використовуються для того, щоб обґрунтувати різницю між сучасним Західним суспільством й суспільствами інших часів та територій, і таким чином спричиняти, в тому чи іншому сенсі, неприховану есенціалізацію Заходу”*.

Окрім згаданих типів оксиденталізму автор виокремлює такий тип, що акцентує увагу на вивченні зображення людьми поза західною культурою самих себе. Адже така репрезентація, зазвичай, розвивається як контрастна по відношенню до їхньої стилізованої уяви про Захід¹⁸. Вони протиставляють “себе” образу Заходу, який презентує “чуже” або “інше”.

Антропологічний оксиденталізм важливий сам по собі, але згадані зображення Заходу (“есенціалізовані”) не існують окремо — тільки в парі з “іншою” спільнотою, в процесі формулювання “нас”, “їх” та різниці між цими категоріями.

Варто також згадати один з прикладів критики цього дослідження та оксиденталізму: Крістофер Алан Перріус з Чиказького університету вважає, що погляд американських антропологів на оксиденталізм можна сприймати як спробу позбутися орієнталізму. Він наголошує на тому, що орієнталізм обмежений — можливий тільки на Заході, тоді як оксиденталізм ймовірний одночасно на Заході та поза ним¹⁹.

Щодо перспективи розвитку напряму в історичних дослідженнях необхідно вказати, що, на думку Дж. Карієра, оксиденталізм є саме антропологічним типом досліджень, тим не менш, як було згадано вище, при аналізі суспільств віддалених у часі антропологи мають звертатись до історичних розвідок. Саме тому історикам необхідно звернути увагу на цей напрям, що допомагає зрозуміти світогляд людей досліджуваної епохи та

---

* Професор *Ніколас Томас* — антрополог та історик, директор Музею Археології та Антропології (Кембридж, Англія) з 2006 року // Офіційний сайт Музею <http://maa.cam.ac.uk/maa/>

¹⁷ *Carrier J. G. Occidentalism: The World Turned Upside-down.* p. 199.

¹⁸ *Ibid.* p. 203.

¹⁹ *Christopher Alan Perrius. Occidentalism and its Others. Review of: Occidentalism: Images of the West.* Ed. James G. Carrier. / <http://english.chass.ncsu.edu/jouvert/v1i1/PERRIUS.HTM>

краще проаналізувати їх мотиви. Такий підхід — спроба поєднання історії та антропології — викладено в працях Ієна Буруми й Авішай Маргаліта.

Ієн Бурума, Авішай Маргаліт**:
спроба вписати “оксиденталізм” у сучасність*

Розглянуті далі праці та ідеї І. Буруми й А. Маргаліта не тільки дають визначення оксиденталізму — вони також ставлять його в ширший контекст, ніж Дж. Карієр: автори аналізують зв'язок з історичними і політичними обставинами ХХ століття.

Насамперед треба зазначити, що розвиток оксиденталізму, як типу світогляду, на думку І. Буруми, пов'язаний з глобалізацією світу, поширенням та популяризацією західного типу життя і мислення (в цьому розуміння “Захід” — це Північна Америка та Західна Європа)²⁰. Такий процес стає особливо помітним на протязі ХХ століття.

В співавторстві І. Бурума й А. Маргаліт написали дві праці, що стосуються теми цієї статті: “Оксиденталізм: Захід в очах його ворогів”²¹, “Оксиденталізм: Коротка історія [концепції] анти-Заходу”²². Головна ідея останньої книги — пояснення анти-західних настроїв на Сході. Авторі використовують поняття “оксиденталізм” для того, щоб описати ставлення Сходу до Заходу. Вони вважають, що ця ідея є антитезою до орієнталізму, однак, зауважують, що джерело оксиденталізму саме на Заході. Загалом, ідею дослідження можна окреслити як стереотипні уявлення про Захід (тобто, про Європу та Північну Америку), які можуть бути створені на самому Сході або ні.

Дослідження цих авторів спрямоване на аналіз подій ХХІ століття в світлі концепції оксиденталізму. Вони намагаються провести історичні паралелі із подіями ХХ століття, використовуючи, зокрема, приклади з Першої світової війни, ідеологій середини ХХ століття та інше.

Одним з таких прикладів є ключовий момент розвитку оксиденталізму в Японії, а саме: конференція в Кіото 1942 року невдовзі після атаки на Перл Харбор, де зібрались японські інтелектуали. Вони мали знайти ідеологічне виправдання для “місії” Японії на Сході — перемогти Західні імперії та зайняти їх місце. “Японці були “світовою історичною расою”, що походить від богів, чие божественне завдання було вести всю Азію до нової ери

---

* Ієн Бурума народився в Гаазі, Нідерланди та отримав освіту в Європі, ввійшов в список “100 найкращих світових мислителів 2010” журналу Foreign Policy.

** Авішай Маргаліт — виріс в Єрусалимі, згодом навчався в Коледжі Квінсі в Оксфордському Університеті.

²⁰ *Buruma I.* The Origins of Occidentalism // The Chronicle Review. Vol. 50, Issue 22, Page B10. February 6, 2004.

²¹ *Buruma I, Margalit A.* Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies...

²² *Buruma I, Margalit A.* Occidentalism: A Short History of Anti-Westernism. Atlantic Books. 2004.

Великої Гармонії і так далі”²³. Темою конференції було: “Як подолати сучасність?” Остання асоціювалася із Заходом загалом та, зокрема, з Західним імперіалізмом²⁴. Вчені, що приймали участь у конференції, ставились до західних ідей вкрай вороже і намагалися знайти шлях захисту традиційної японської культури, яка мала стати духовним провідником проти поверхневої культури опонента²⁵. Автори пов'язують вироблення такого “національного” світогляду з виправданням участі країни у Другій світовій війні, оскільки ідеологічне підґрунтя втручання в глобальний військовий конфлікт є не менш важливе, ніж політичне.

Такий підхід, тобто, звернення до традиційної “народної” культури та “душі народу” при протидії глобалізації та зовнішньому впливу, не є новим. Слов'янофіли XIX століття в Росії, які “протиставляли “велику” російську душу механізованому бездушному Заходу”²⁶, пізніше — німецький нацизм XX століття та інші політичні течії, що наголошували на своїй “автентичності та народності”, всі мають дещо спільне з ідеєю оксиденталізму: вони звертаються до місцевої культури, як до засобу протистояння індустріалізації та імперіалістичним впливам.

На основі аналізу ідей згаданої конференції та ідеологічних течій кінця XIX — початку XX століття, Авішай Маргаліт разом з Іеном Бурумою, визначають “оксиденталізм” як протистояння чітко окресленій ідеї “Заходу” (проте не дають повноцінного тлумачення цієї ідеї). Вони наголошують, що таке протистояння не є унікальним для ісламських фундаменталістів²⁷ (вороже ставлення до Заходу яких популяризується в засобах масової інформації). Натомість дослідники звертають увагу на дегуманізацію уявлень про Захід, котрі створені його опонентами²⁸.

Оскільки ми згадали про ісламських екстремістів, варто звернути увагу й на те, “що саме оксиденталісти ненавидять на Заході, не завжди те, що викликає ненависть до США. Ці дві проблеми не варто плутати. [...] Анти-американізм — важлива політична проблема, що пов'язана з оксиденталізмом, але це не одне й те саме. [...] В очах оксиденталістів образ Заходу забруднений мешканцями міст, відмічений штучністю і лицемірством, на відміну від чесності та чистоти життя бедуїнського

²³ *Buruma I, Margalit A. Occidentalism // The New York review of Books. January 17, 2002 / <http://www.nybooks.com/articles/archives/2002/jan/17/occidentalism/?pagination=false>*

²⁴ *Buruma I, Margalit A. Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies...*

²⁵ *Ibid. p.3.*

²⁶ *Buruma I, Margalit A. Occidentalism // The New York review of Books. January 17, 2002.*

²⁷ *Buruma I. The Origins of Occidentalism // The Chronicle Review. Vol. 50, Issue 22, Page B10. February 6, 2004.*

²⁸ *Buruma I, Margalit A. Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies... p.5.*

пастуха. [...] Війна проти Заходу — це війна проти конкретної концепції громадянства та суспільства”²⁹.

В світлі зазначеного, події 11 вересня 2001 року розглянуті як приклад війни проти Заходу, а конкретніше проти США, що на думку деяких людей, презентує сучасний “Захід”³⁰. Це був акт “війни проти міст”, оскільки “бездушність — це наслідок зарозумілості великого міста”³¹.

Продовжуючи розглядати тематику війни та дегуманізації (бездушності) образу Заходу, звернемо увагу на цитату, що приводять у своїй праці І. Бурума й А. Маргаліт: “Під час першого тижня війни в Афганістані британський репортер розмовляв з бійцем Талібану на пакистанському кордоні. [...] “Американці, — казав він, — ніколи не переможуть, бо вони люблять Пенсі, а ми любимо смерть””³². Тобто, Захід з цієї точки зору бачиться, як хворобливий та призвичаєний до задоволень — цю позицію поділяють багато бійців інших Священних воєн спрямованих проти Заходу³³. Однак ці війни не однакові по своїй суті.

“Війни проти Заходу оголошувались в ім'я російської душі, німецької раси, держави Шинто [State Shinto], комунізму та ісламу. Але є різниця між тими, хто воює за націю чи расу, і тими, хто йде у бій через релігійні чи політичні вчення. Перші — не допускають сторонніх, вони вірять, що тільки вони обрані; другі — претендують на рятування всього світу. Звичайно, на практиці ці межі розмиті. [...] Тим не мени, різниця між релігійним та секулярним оксиденталізмом важлива”³⁴. Релігійний оксиденталізм — священна війна проти абсолютного зла; тут мається на увазі не тільки іслам — автори наводять приклади з історії Російської Православної Церкви й поглядів Карла Маркса.

І. Бурума й А. Маргаліт акцентують увагу на тому, що оксиденталізм — це кредо ісламістських революціонерів [Islamist revolutionaries], а їх ціль — “очистити ісламський світ від язичницького Заходу, прикладом якого є Америка”³⁵. Водночас вони вважають, що це не війна однієї цивілізації проти іншої, “це взаємопроникнення та поширення поганих ідей”³⁶, протидіяти якому не можна відокремлюючи суспільство. У разі використання такого захисту “всі ми станемо оксиденталістами”³⁷.

²⁹ Buruma I, Margalit A. Occidentalism. // The New York review of Books. January 17, 2002.

³⁰ Buruma I, Margalit A. Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies... p.14.

³¹ Ibid. p.19.

³² Ibid. p.49.

³³ Ibid.

³⁴ Buruma I, Margalit A. Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies... p.101.

³⁵ Buruma I, Margalit A. Occidentalism // The New York review of Books. January 17, 2002.

³⁶ Buruma I, Margalit A. Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies... p.149.

³⁷ Ibid.

Ієн Бурума вважає, що треба уникати “*спокуси боротись вогнем з вогнем, протиставляти ісламізму власні форми нетерпимості. А гадати, що ми у стані війни з ісламістами в ім'я християнства, як вірять деякі фанатичні прихильники, — згубна помилка*”³⁸. Професор зазначає, що не можна приносити в жертву громадянські свободи, — їх навпаки треба захищати проти внутрішніх та зовнішніх ворогів³⁹.

* * *

На основі приведених матеріалів ми бачимо велику різницю між Дж. Карієром та І. Бурумою з А. Маргалітом в розумінні оксиденталізму. Ця різниця може бути пояснена різним часом написання праць (до і після 11 вересня 2001 року) та підходами, які були використані при дослідженні питання. Для Дж. Карієра оксиденталізм — наукова антропологічна ідея. Натомість І. Бурума й А. Маргаліт вбачають в оксиденталізмі загрозу. На прикладі такого різного розуміння, можна зробити висновок про масштаб впливу політичної ситуації на аналіз історичних фактів. Разом з тим, це приклад того, що кожен формує своє бачення світу через призму власного життєвого досвіду і світогляду.

Розширення тематики на пряму

Оксиденталізм має багато вимірів, адже не можна ототожнювати всі східні країни між собою — вони різні, а їх населення має різне історичне минуле і різне уявлення про навколишній світ. На це також впливає технологічний розвиток країни, освіта, доступ до засобів масової комунікації та інше, що активно впливає на формування нашої уяви. Загалом, це ціла низка чинників, які варто враховувати при аналізі “оксидентального” світогляду.

Концепцію оксиденталізму розвивають праці, котрі концентрують свою увагу вже на окремих випадках анти-західного світогляду в країнах Сходу: критика Заходу ісламістами й відсутність діалогу між ними та проєвропейсько-орієнтованим населенням у Туреччині може призвести до розвитку радикального національного руху в країні, особливо у світлі дебатів про її вступ до Євросоюзу⁴⁰; інша стаття аналізує культурні виклики в

³⁸ *Buruma I.* The Origins of Occidentalism. // The Chronicle Review. Vol. 50, Issue 22, Page B10. February 6, 2004.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ *Aydin Cemil.* Between Occidentalism and the Global Left: Islamist Critiques of the West in Turkey // Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East. Duke University Press. Volume 26, Number 3, 2006, pp. 446-461.

Китаї⁴¹; дослідження трьох творів XVIII століття персидських авторів, що зображували Захід⁴².

Матеріали конференції “Орієнталізм / Оксиденталізм: мови культур та мови їх зображення”⁴³, яку провели в Росії, підтверджують різносторонність студій, що торкаються питання Оксиденталізму. На ній було проаналізовано питання опису Сходу на Заходом й навпаки, досліджено ідеологічні та історичні обмеження підходів. Підзаголовок конференції мав на меті звернути увагу дослідників на труднощі перекладу при семіотичному розумінні культури як “тексту”, тобто дослідити проблему “читання” культури в світлі ідеологічної різниці між дослідником і досліджуванним об’єктом.

Погляд на оксиденталізм як на ідею, що є протилежною до орієнталізму Е. Саїда, не єдиний. Оксиденталізм можна розглядати не як орієнталізм навпаки, а швидше — варіантом існування останнього, його темною стороною в дзеркалі⁴⁴.

Інший важливий внесок згаданих авторів полягає в тому, що вони розширили поняття “Схід”. Під впливом орієнталізму Е. Саїда “Схід” розуміється, в багатьох випадках, тільки як країни Близького Сходу. Але це розуміння обмежене, воно залишає поза увагою Китай, Індію, Японію та інші країни із розвинутою культурою, котрі мають власне бачення Заходу і його “місії”, яка в різний спосіб пропагується країнами.

* * *

Отже, оксиденталізм існує в кількох вимірах. Термін “оксиденталізм”, що вживається антропологією, означає стереотипні уявлення про Захід у різних культурах. Антропологія виокремлює оксиденталізм кожної окремо взятої спільноти, намагаючись проаналізувати його елементи. Інший оксиденталізм, зображений в пізніших дослідженнях, поставлений в ширший контекст протидії глобалізації світу та спроб піднесення традиційної культури. В цьому розумінні оксиденталізм має негативний зміст — це дегуманізація уявлень про Захід загалом, а також вороже ставлення до нього.

Варто зауважити, що автори наукових праць, тематикою яких є глобальні теорії та ідеї (серед них оксиденталізм), мають бути обережними в своїх узагальненнях. Звичайно, не можна виокремлювати світогляд кожної людини в окрему монографію, але не варто, також, оперувати занадто

⁴¹ *Xiaomei Chen*. Occidentalism as Counterdiscourse: “He Shang” in Post-Mao China // *Critical Inquiry*. The University of Chicago Press. Volume 18, Number 4. Identities (Summer, 1992), pp.686-712.

⁴² *Juan R.I. Cole*. Invisible Occidentalism: Eighteenth-Century Indo-Persian Constructions of the West // *Iranian Studies*, Volume 25, Number 3/4 (1992), pp.3-16.

⁴³ *Ориенталізм / Оксиденталізм: Язика культур и языки их описания / Orientalism / Occidentalism: Languages of Cultures VS. Languages of Description*. Сб. Статей под ред. Штейнера Евгения. Москва, 2012.

⁴⁴ *Coronil Fernando*. Beyond Occidentalism: Toward Nonimperial Geohistorical Categories // *Cultural Anthropology*, Volume 11, Number 1 (Feb., 1996), pp. 51-87.

широкими категоріями, що вводять читача в оману. Коли ми говоримо про оксиденталізм, то треба акцентувати увагу на існуванні різних підходів і теорій (на прикладі наведених вище статей). Далі треба мати на увазі й зворотній зв'язок — не уніфікувати примарну “Західну культуру”, а розрізняти країни Європи та Північної Америки для того, щоб уникнути спрощеного погляду на світогляд народів і країн на цій території.

Орієнталізм та оксиденталізм мають розглядатись також як теорії, що не мають сталого визначення. Їх залежність від політичного й соціально-економічного становища в світі впливає на визначення цих понять⁴⁵. Однак, дискурс стосовно використання та змісту згаданих концепцій у країнах Третього Світу (в які включають країни Сходу) може мати велике історичне значення не тільки у світлі пост-колоніальних студій, але й як засіб внутрішньої політики з прихованим мотивом збереження імперської традиції правління місцевої династії. Тобто, неправильне висвітлення “іншого” не є обов'язково ознакою імперіалістичної політики. Зміст таким поняттям надається тими, хто їх використовує, а це, в свою чергу, пов'язано із цілями, які переслідуються⁴⁶.

Необхідно зауважити, що хоч у світлі сучасного геополітичного становища в світі наголос робиться саме на порівняно недавніх подіях, корені оксиденталізму лежать набагато глибше, а їх історичне дослідження ще не проводилось. У перспективі таке дослідження має бути міждисциплінарним, із залученням досягнень історії, антропології, політології, соціології, психології та інших наук, що приведе до максимально можливих об'єктивних висновків.

У сучасній Україні розгляд оксиденталізму є актуальним, якщо взяти до уваги спадщину радянської ідеології та геополітичне становище нашої держави. Адже у дослідженнях нерідко простежуються ідеї суголосні з оксидентальним дискурсом, наявність яких не усвідомлюють й самі автори.

Наприклад, якщо взяти до уваги аналіз подій Хмельниччини Валерія Смолія і Валерій Степанкова⁴⁷, можна виокремити певні ознаки оксиденталізму. По-перше — наголос на національному характері подій 1648 — 1676 роках. З наведених вище характеристик оксиденталізму таке звернення до “національного” (“духу народу”), який прагне визволитись від “польського ярма”, є одним з головних аспектів згаданого дискурсу. Авторити зазначають: “У свідомості українців, особливо козацтва, пришвидшується розвиток елементів національної ідентичності, зокрема ідей спільного

---

⁴⁵ Xiaomei C. Occidentalism as Counterdiscourse: “He Shang” in Post-Mao China... pp.686-712.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція 1648-1676 рр. крізь призму століть (2) // Укр. істор. журн. К., 1998. №2. с.3-25 / Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція 1648-1676 рр. крізь призму століть (3) // Укр. істор. журн. К., 1998. №3. с. 3-12.

етнічного походження, “рідної землі”, “Батьківщини”, культури (переважно, мови, звичаїв, традицій), віросповідання”⁴⁸.

На протигагу такому погляду, Сергій Плохій зазначає: “... в першій половині — середині XVII століття козаки були дуже далекі від здійснення будь-якої послідовної релігійно вмотивованої політики на зовнішній арені. ... Хмельниччина відбувалась під прапором православ'я, але тільки тією мірою, якою козацтво бажало цього зв'язку та дозволяло його”⁴⁹. Тобто, одна з головних ознак “національного” характеру конфлікту, а саме його релігійна спрямованість, ставиться під сумнів. Окрім С. Плохія, “національний та державотворчий” характер Хмельниччини також ставить під сумнів Наталія Яковенко⁵⁰, яка зауважує: “Проникливий діагноз тому, що спалахнуло як звичайне для Речі Посполитої чергове козацьке сум'яття, поставив уже наприкінці травня 1648 року Адам Кисіль у листі до короля: починається жахлива селянська війна”⁵¹.

По-друге, можна виокремити певні ідеї суголосні з марксистською теорією, котра також має оксидентальні корені: “Визначальним було виборення Україною незалежності, бо лише вона відкривала перспективу збереження революційних соціально-економічних завоювань й могла запобігти феодалізації суспільних відносин ...”⁵².

Утім ця стаття не має на меті дослідження оксидентальних ідей в сучасній українській історіографії, тому ми обмежимось наведеними прикладами. Варто лише зауважити, що перспективним напрямком розвитку оксидентального дискурсу в Україні є аналіз уявлення про Захід, дослідження стереотипних образів про який може бути ключовим для вирішення внутрішньополітичних та зовнішньополітичних питань, зокрема питання: належить Україна до Заходу чи до Сходу?

⁴⁸ Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція 1648-1676 рр. крізь призму століть (2) // Укр. істор. журн. К., 1998. №2. С.6.

⁴⁹ Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. К., 2006. С.426, С.427.

⁵⁰ Яковенко Н. Між правдою та славою (не зовсім ювілейні роздуми до ювілею Богдана Хмельницького).

⁵¹ Яковенко Н. Нарис з історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. К., 1997. С. 219.

⁵² Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція 1648-1676 рр. крізь призму століть (3) // Укр. істор. журн. К., 1998. №3. С.7.